

Darko Dukovski

POVIJEST 19. I 20. STOLJEĆA U DJELU SURADNIKA AKADEMIJINA INSTITUTA/ZAVODA U RIJECI I PULI

Prof. dr. sc. Darko Dukovski
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Odsjek za povijest
Sveučilišna avenija 4, HR-51000 Rijeka
ddukovski@ffri.hr

UDK 94(497.5)''18/19'':061.12(497.5Rijeka)
Pregledni članak
Primljeno: 16. 4. 2012.
Prihvaćeno: 15. 10. 2013.

Autor sustavno izdvaja i komentira povijesne, stručne i znanstvene radove suradnika Akademijina Instituta, odnosno Zavoda, u Rijeci koji tematski i kronološki obrađuju povijesne prilike 19. i 20. stoljeća na sjevernojadranskom prostoru. Isto tako uzima u obzir političke i gospodarske prilike u Jugoslaviji i Hrvatskoj te ih povezuje s projektima i povijesnom interpretacijom znanstvenika. Širenje polja znanstvenog interesa odgovara procesu širenja Instituta i njegovu jačanju. Tako je moguće pratiti, po godinama, tematske cjeline počevši od demografskih, društvenih, političkih i gospodarskih istraživanja. Stišavanjem napetih odnosa s Italijom, nakon rata, otkrivane su i druge povijesne teme, koje nisu imale za cilj političku argumentaciju. Autor utvrđuje važnost i vrijednost znanstvenog pregalaštva suradnika Instituta/Zavoda u okviru cjelokupne hrvatske historiografije. Produktivnost je djelatnika Jadranskog/Sjeverojadranskog instituta velika i historiografski vrlo važna, nezao-bilazna za sve one koji su se mislili baviti ili se i danas bave znanstvenim proučavanjem jadranskog/sjevernojadranskog i zapadnohrvatskog prostora.

Ključne riječi: Jadranski institut u Sušaku; Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Zavod za povijesne i društvene znanosti; Rijeka; Pula.

Iako se kao datum osnivanja Jadranskog instituta sa sjedištem u Sušaku pamti 28. svibnja 1945., ustanova je, iz poznatih povijesno-političkih razloga, počela djelovati tek sljedeće godine.

U širem smislu zadatak Instituta bilo je znanstveno proučavanje pitanja Jadranskog primorja – sa zemljopisnog, povijesnog, etnografskog, prometno-ekonomskog i tehničko-urbanističkog motrišta. Osnutak Instituta vrlo je važan za razvitak hrvatske historiografije, ali i za znanstveni, kulturni i društveni život cijeloga sjevernojadranskog prostora. S pravom se može reći da početkom rada

Instituta započinje razvitak hrvatske historiografije o Istri, Rijeci te Kvarnerskom primorju i otocima.

Međutim, politički razlozi osnivanja ustanove vrlo su jasno odredili njezin sadržaj i interes znanstvenoga istraživanja sljedećih godina. Početna je djelatnost bila usmjerena na pripremanje Mirovnog ugovora s Italijom te ekspertize razgraničenja Italije i Jugoslavije u sjevernojadranskim dijelovima Hrvatske i Slovenije. Jasno je i opravdano stoga što su prvi radovi djelatnika te ustanove obrađivali teme koje su trebale pokazati narodnosnu strukturu stanovništva navedenih područja te razvitak i previranja na političkoj sceni radi dokazivanja prava većinskoga slavenskoga, hrvatskoga i slovenskoga stanovništva na samoopredjeljenje i samoodređenje u procesu razgraničenja i sjedinjenja tih krajeva s hrvatskom i slovenskom maticom. U tom smislu prva zadaća bila je sastaviti popis stanovništva u hrvatskom i slovenskom dijelu Istre i usporediti ga s prethodnim austrijskim popisima. Tako je nastao *Nacionalni katastar Istre* ili, u originalu, *Cadastre National de l'Istrie*, objavljen 1946.

U razdoblju od kraja 1950-ih pa do potkraj 1960-ih godina krug se znanstvenika Instituta proširio, a postupno se proširio i znanstveni interes posebice u smislu uvođenja novih humanističkih i društvenih znanosti. S rješenjem državno-pravnih odnosa i razgraničenjem s Italijom pomalo je jenjavala potreba za politički usmjerenom povijesnom argumentacijom, tako da su se tada na stranicama znanstvene i stručne periodike toga doba mogli naći povijesni i drugi radovi donekle oslobođeni političke, tematske i vremenske usmjerenosti i ograničenja. Ipak, nemali broj radova nosio je i tada jak pečat partijsko-političke usmjerenosti, što neće baš poticajno djelovati na razvitak tek stvorene istarske i kvarnersko-primorske hrvatske historiografije. U skladu s tadašnjom prevladavajućom ideologijom inzistiralo se na marksističkom pristupu povijesnim istraživanjima i metodologiji marksističke socijalne teorije a da pritom ni onaj tko je tražio a ni oni koji su to trebali u praksi primijeniti nisu točno znali o čemu je riječ, što to znači i kakve su konzekvence za rezultate istraživanja. Uglavnom, sve se svodilo na vulgarno-marksističko shvaćanje klasnih sukoba i suprotnosti kao pokretača povijesnih mijena. U praksi je to značilo da su se sva povijesna kretanja 19. i 20. stoljeća pokušavala objasniti s takve, klasne pozicije, uz zapostavljanje društveno-narodnosnih, gospodarskih i kulturnih kretanja i suodnosa. Istodobno, u onim radovima koji i obrađuju problematiku hrvatske narodne borbe, talijanaštvo i Talijani se često *a priori* spominju u posve negativnom društvenom i političkom kontekstu iredentizma ili pak fašizma. O radovima talijanske historiografije i talijanskim povjesničarima u to prvo vrijeme nema ni riječi, kao što nema riječi ni o znamenitim

istarskim, riječkim, otočkim ličnostima Talijanima koji su obilježili povijest toga područja sredinom ili tijekom druge polovine 19. stoljeća.

Sredinom i potkraj 1960-ih u Institut dolaze mladi i školovani naraštaji povjesničara koji će bitno sadržajno i metodologijski promijeniti pristup istraživanju i uopće odnos prema povijesti. To se poklopilo s tadašnjom liberalizacijom unutarnjih društvenih i političkih odnosa nakon uklanjanja A. Rankovića i poraza unitarističke i centralističke struje u partiji i državi.

Za povijesnu znanost i hrvatsku historiografiju možda je najvažnije što se s osnivanjem Instituta započelo razmišljati o sustavnim znanstveno-povijesnim istraživanjem sjevernojadranskoga prostora i zapadne Hrvatske koji su do tada bili više predmetom istraživanja austrijske, talijanske ili mađarske historiografije nego hrvatske. Istina je da je dosta toga urađeno stihijski a ne sustavno, kao što je bila želja osnivača i djelatnika, ali je i to bio nekakav početak koji je budućim naraštajima više nudio mogućnosti nego usmjerenja. Stoga su svi znanstveni projekti koje je pokrenuo i zaključio Institut, ali i pojedinačni radovi djelatnika Instituta, bili temeljni znanstveni radovi koji su, iz današnje perspektive, vredniji po postavljenim istraživačkim pitanjima, utvrđivanju povijesnih prijelomnica, ukazivanju (makar i nenamjerno) na neuralgične točke zajedničke povijesti naroda koji su obitavali na tom području nego po „politički“ podobnim odgovorima koje su ponudili.

Naime, prva dva desetljeća prošla su uglavnom u prikupljanju arhivske i ine građe (makar i nesustavno) i utvrđivanju osnovne faktografije, čime će se u detaljnijoj razradi postavljenih problema koristiti nadolazeći naraštaji povjesničara. Napisano je dosta arheografskih radova, a s druge strane, pak, nisu objavljeni mnogi kapitalni izvori, i to oni koji pridonose objektivnom prikazivanju prošlosti cijeloga sjevernojadranskoga prostora u 19. i 20. stoljeću. Ipak, objavljeno je nekoliko historiografskih pregleda i bibliografija.

Proučavanje i obrađivanje vrela svodilo se uglavnom samo na prepričavanje, iznošenje činjenica, bez komentara i poveznica. Ne primjenjuju se suvremena dostignuća ni metode stranih historiografija. Metodologija pristupa proučavanju i obradi prikupljenih podataka bila je zastarjela i očito nedostatna.

Bez obzira na tu činjenicu produktivnost djelatnika Jadranskog/Sjeverojadranskog instituta velika je i historiografski, moramo priznati, bez obzira na nedostanke, vrlo važna i nezaobilazna za sve one koji su se mislili baviti ili se i danas bave znanstvenim proučavanjem jadranskog/sjevernojadranskog i zapadnohrvatskoga prostora.

Znajući kakav se posao nalazio pred prvim djelatnicima Instituta, ne bi trebali biti previše kritični prema njihovim radovima, jer sve čega su se prihvatili bilo je u tadašnjoj hrvatskoj historiografiji nešto posve novo, neistraženo i uzbudljivo.

Analizirajući radove prvoga naraštaja istraživača Instituta, lako se mogu utvrditi smjerovi njihovih istraživanja, koja su se kretala u domeni političke povijesti, ponajprije 20., a tek onda 19. stoljeća. To je, pak, iz povijesne perspektive posve razumljivo. Riječ je o djelima koja obrađuju političku problematiku cijeloga toga prostora i koja moramo čitati i shvatiti u skladu s tadašnjim vremenom i političkim prilikama.

Sljedeći korak učinjen je potkraj 60-ih i početkom 70-ih, a onda je s pauzom nastavljen sredinom 80-ih godina 20. stoljeća osmišljanjem projekta u kojemu bi bila zahvaćena problematika narodnog preporoda, odnosno složena problematika procesa integracije hrvatske nacije na ovim prostorima koji je tek trebalo usporediti sa sličnim procesima u ostalim hrvatskim krajevima. Bio je to vrlo složen historiografski posao posebice ako se zna za stupanj raspršenosti arhivske građe, njezinu sređenost i dostupnost te kadrovsku ekipiranost. Danas možemo gotovo lakonski primijetiti da takav posao iziskuje znanstvene timove ljudi različitih znanstvenih opredjeljenja i metodologija, ali u ono vrijeme istraživači su se morali u hodu educirati. Njihove su teze stoga ponekad pomalo nategnute i subjektivne, ponekad čak i naivno euforične, ali i uza sve to otvarali su onima koji su dolazili nove „portale“ znanstvene zauzetosti. Daleko od toga da je Institut, a kasnije Zavod, sa svojim ljudskim i materijalnim resursima mogao ili trebao riješiti kroničan nedostatak znanstvenih radova iz povijesti sjevernojadranskoga i zapadnohrvatskoga prostora i tako ih povijesno povezati u cjeloviti hrvatski prostor.

Ostala su neobjašnjena ili nedorečena brojna povijesna razdoblja, konkretni povijesni događaji i procesi, posebice razdoblje austrijske vlasti nakon Napoleona pa sve tamo do prijelomne 1948., društveni i kulturni odnosi, pitanje usklađivanja periodizacije u razdoblju Narodnoga preporoda kao političkoga, ali i kao društvenoga i kulturnoga procesa, ma kako ona umjetna i relativna bila. Nedorečen i nedovršen ostao je ozbiljan rad na analizi talijanskoga narodnog preporoda, njegova društvena, kulturna i mentalna utjecaja, posebice u interakciji sa sličnim procesima Hrvata. S druge, pak, strane napravljeno je u prva tri desetljeća relativno dosta u elaboraciji biografija značajnijih osoba iz političkoga života Istre i Kvarnerskoga primorja, ali samo Hrvata, ne i Talijana. Biografije Talijana, posebice političkih vođačkih osoba irendentističkog pokreta, ali i drugih osoba iz talijanskoga kulturnoga kruga, objavljuivat će se nešto kasnije.

No, uz kritiku ide i pohvala. Dobro je pokriveno razdoblje od 60-ih godina 19. st. do 1914. godine. Istraživanje 20. stoljeća posebice se fokusiralo na razdoblje političke borbe za Istru i Rijeku tijekom i neposredno nakon Prvoga i Drugoga svjetskog rata. Međuraće je relativno dobro obrađeno uz neke primjere pretjerane subjektivnosti i jednostranosti koje su bile, kako smo već naglasili, politički uvjetovane. U domeni vojne povijesti relativno je slabo obrađeno razdoblje Prvoga svjetskog rata i razdoblje od ulaska Italije u rat 1940. do ustanka rujna 1943. Isto tako ostalo je nepokriveno poratno razdoblje od 1945. do 1954. godine.

Najveći je broj radova iz domene političke povijesti; iz njih je danas moguće dobiti solidan uvid u političke procese druge polovine 19. i prve polovine 20. stoljeća, ali ne i sinteza. Naravno, u tom je smislu najbolje obrađena tema socijalističkog i radničkog pokreta te razdoblje NOR-a, međutim u isto vrijeme nema sustavnijih radova o nacionalnim ideologijama koje su se razvijale u Istri i Kvarnerskom primorju i njihovim interakcijama.

Problematika gospodarske, pomorske, društvene i kulturne povijesti dugo je bila potpuno zapuštena, pa i danas, i uz nekoliko vrijednih i temeljnih radova nije dostigla zadovoljavajuću razinu posebice s obzirom na pokrivenost pojedinih povijesnih razdoblja i tema. Primjerice, nedostaju temeljne i sveobuhvatnije studije o industrijskom razvitku ovoga područja, nema radova o nizu gospodarskih institucija koje su ostavile traga u gospodarskoj povijesti. Posebice nedostaju radovi o demografskim i društvenim kretanjima. Bilježimo tek nekoliko radova o gospodarskom i političkom egzodusu Hrvata s područja Istre i Kvarnera. Tek prvih godina 21. stoljeća javljaju se radovi o egzodusu Talijana u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata ili fojbama.

Crkvena se povijest, iako veoma važna za bolje razumijevanje društvene i kulturne povijesti Istre i Kvarnerskog primorja u 19. i 20. stoljeća, počela istraživati tek nedavno zbog izrazito negativnog odnosa komunističkoga režima prema crkvi.

Naposljetku, znanstveni pomladak današnjega Zavoda svojim novim idejama, zauzetošću, svestranom metodologijskom naobrazbom, suvremenim pristupima i različitim interesima koje slobodno može razvijati jamči solidnu budućnost ove institucije, još samo da netko „tamo gore“ to zna prepoznati.

Vrijedilo bi se ukratko upoznati sa znanstvenicima i njihovim radovima koji na različitim razinama obrađuju različite teme iz razdoblja 19. i 20. stoljeća, dako, sjevernojadranskoga prostora. Većina djelatnika Jadranskoga instituta/Sjeverojadranskoga instituta javlja se kao autori radova koji obrađuju razdoblje 19. i 20. stoljeća.

Istraživanja povijesti 19. stoljeća

Iako se bavio ponajprije srednjovjekovnom i ranonovovjekovnom poviješću Istre, **Vjekoslav Bratulić** napisao je dosta radova s tematikom političke povijesti 19. i 20. stoljeća i tako otvorio vrata suvremenim istraživanjima političke povijesti Poluotoka. Iako su njegovi radovi iz povijesti političkih stranaka u Istri 19. stoljeća motivirani političkim potrebama tadašnje vlasti, ali i povijesnoga trenutka, pripadaju temeljnim znanstvenim radovima. Ne treba uzeti za zlo što su ti radovi nedorečeni, ponekad znanstveno subjektivni. Oni sami po sebi govore o vremenu koje mi ponekad nazivamo prijelaznim razdobljem sjedinjenja Istre s Hrvatskom. Bratulić je želio svoja istraživanja talijanskih postupaka poduzetih radi odnarođivanja predstaviti nakon II. svjetskog rata što širem krugu čitatelja da bi kod njih probudio ili ojačao svijest o hrvatskom identitetu. Svejedno su ti radovi postali osnovno znanstveno štivo, poput uvoda u istraživanja političke povijesti Istre za svakoga tko se detaljnije htio upoznati s tom problematikom. I pokraj svih svojih zaduženja i društveno-kulturne zauzetosti stizao je istraživati i pisati. Najvažniji znanstveni radovi za razdoblje 19. stoljeća jesu: *Hrvatski zastupnici u Istarskom saboru i Carevinskom vijeću devedesetih godina XIX. stoljeća i suradnja južnoslavenskih naroda*¹; *O suradnji južnoslavenskih zastupnika Carevinskog vijeća; Rovinjsko selo: monografija jednog istarskog sela*²; *Pregled povijesti Istre*³; *Zapisnici sjednica „Hrvatsko-slovenskog kluba“ zastupnika u Istarskom saboru (1884-1901.)*⁴; *Političke stranke u Istri za vrijeme narodnog preporoda*⁵.

Povjesničar pomorstva **Radojica Fran Barbalić** napisao je izvrsne znanstvene radove koji objedinjuju gospodarske, društvene, kulturne i političke aspekte razvitka cijeloga sjevernojadranskog prostora u 19. stoljeću kroz prizmu povijesti pomorstva poput: *Brodarstvo Istre: u doba propadanja jedrenjaka i stvaranja parobrodarstva*⁶; *Neki arhivski podaci o uspostavi pomorskog svjetionika na Poreru*⁷ i *Udio pomoraca Istre, Rijeke i Hrvatskog primorja u narodnom preporodu*⁸; *Ilustrirana povijest jadranskog*

¹ Rijeka; Pula, 1958. [i. e. 1959], Om. nasl. - Riassunto: I deputati croati alla Dieta e al Parlamento austriaco nell'ultimo decennio del secolo XIX* e la collaborazione tra gli Slavi meridionali. Jadranski zbornik, Pula – Rijeka, 1958., III, 135-208.

² Zagreb: [Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti], 1959.

³ Rijeka: „Otokar Keršovani“, 1954. (Rijeka: Narodna štamparija Rijeka).

⁴ Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu; sv. 11-12, 1966.-1967., 122-199.

⁵ Zbornik Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb, 1969., 289-334.

⁶ Pula: Naučna biblioteka, 1971. (Pula: Tiskara „O. Keršovani“).

⁷ 1962. Jadranski zbornik.

⁸ [S. l.: s. n., 1970?], 443-455; ilustr.; 29 cm.

*pomorstva*⁹; *Brodarstvo u Senju i Podgorju kroz prošlost*¹⁰; *Neki arhivski izvori za povijest pomorstva i brodarstva Cresa i Lošinja*¹¹; *Regeneracija brodarstva Rijeke s obzirom na propadanje brodova na jedra duge plovidbe*¹².

Član suradnik JAZU/HAZU od 1977. godine, povjesničar, a po struci pravnik, **Danilo Klen** bavio se, osim političkom, i gospodarskom poviješću. Njegov znanstveni opus obuhvaća više od 150 znanstvenih i stručnih radova široke lepeze znanstvenog interesa i vremenskog raspona. Za razdoblje 19. stoljeća izdvojio bih radove *Privredno stanje Rijeke u doba Ilirije: prema suvremenim izvještajima Trgovinske komore*¹³ i *Povijest Rijeke* objavljene 1988. godine te *Pisma Jakova Volčića riječkom povjesničaru Giovanniu Kobleru (1871-1880)*.¹⁴

Milan Marjanović o razdoblju 19. stoljeća u *Riječkoj je reviji* objavio 1954. rad *Dva spisa protiv talijanskog iredentizma iz godine 1877 i 1888*.

Dragovan Šepić, jedan od doajena Instituta i njegov voditelj, zatim pravnik, diplomat i povjesničar, napisao je nekoliko zapaženih i temeljnih povijesnih radova iz političke povijesti sjevernojadranskog i zapadnohrvatskoga prostora druge polovine 19. stoljeća. Od brojnih radova spomenut ću samo one najvažnije: *Angelo Vivante i talijanski iredentizam na Jadranu*¹⁵; *Hrvatski pokret u Istri XIX. i na početku XX. stoljeća*¹⁶; *Frano Supilo: u povodu stogodišnjice rođenja*¹⁷; *Iz korespondencije Frana Supila*.¹⁸

Znanstvenik, istraživač širokog, rekao bih enciklopedijskog, područja interesa s obzirom na povijesna razdoblja i problematiku koju je istraživao – **Petar Strčić** – dobar dio svojega istraživačkoga rada posvetio je povijesti 19. stoljeća ne ograničujući se samo na sjevernojadranski i zapadnohrvatski prostor nego zahvaćajući prostor cijele Hrvatske. To vrijedi i za njegova istraživanja povijesti 20. stoljeća.

⁹ Zagreb: Stvarnost, 1975.

¹⁰ [Senj: s. n.], 1970., P. o.: Senjski zbornik; 4/1970. – Zusammenfassung.

¹¹ Posebni otisak: Otočki ljetopis Cres-Lošinj, 5, 103-109.

¹² Rijeka; Pula: [Povijesno društvo Hrvatske, Podružnica u Rijeci i Puli], 1960., 183-196; 24 cm, P. o.: Jadranski zbornik; knj. 4/1959-1960.

¹³ Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1959.

¹⁴ Vjesnik Historijskog arhiva Rijeka / [glavni i odgovorni urednik Jadranka Kaloper-Bakrač]. - 32 (1990); 45-62.

¹⁵ Om. nasl. - Na vrhu nasl. str.: Historijski institut Jugoslavenske akademije. - P. o.: Zbornik Hist. instituta Jug. akad.; vol. 5., Zagreb, 1964., 89-105.

¹⁶ Račice [i. e.] Buzet: Reprezent; Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2004. (Zagreb: Grafomark).

¹⁷ Nasl. nad tekстом. - P. o.: Časopis za suvremenu povijest; br. 2/1970., 213-228.

¹⁸ Om. nasl. - P. o.: Arhivski vjesnik; 1. - Summary: From the correspondence of Frano Supilo, Zagreb, 1958., 251-290.

Jasno je da na ovome mjestu i u ovome trenutku nije moguće predstaviti njegov cjelovit znanstveni i stručni opus, pa ćemo se usredotočiti samo na, po mojemu mišljenju, one bitnije, temeljne radove. Akademik Petar Strčić istraživač je poglavito političke povijesti. U svojim je radovima uvijek iznova tražio, provjeravao i utvrđivao povijesne poveznice istarskoga i kvarnerskoga prostora s ostalim hrvatskim područjima. Proučavao je uzroke, mijene i posljedice političkih i upravnih preustrojstava. Utvrđivao je i objašnjavao povijesne uvjetovanosti i procese nacionalnih integracija prije svega Hrvata, ali i Talijana na ovim prostorima te njihove kulturne i gospodarske međudnose i međuovisnosti na isti način i istim znanstvenim žarom i strašću kao što je proučavao povijest Crkve, krčkih biskupa, pojedinih povijesnih osoba i pisao o tome. On je bio taj koji je popunjavao praznine u historiografiji nerijetko i mimo svojih osnovnih preokupacija i želja. Izdvojio bih tek nekoliko znanstvenih radova koji su doista utrli put znanstvenom istraživanju istarsko-riječko-kvarnerske povijesti 19. stoljeća: *Dinko Vitezić i ribarstvo uz istočnu obalu Jadrana u drugoj polovini XIX stoljeća: [prilozi]*, Rijeka, Pula, 1966.¹⁹ *Da li su Josip Juraj Strossmayer i Dinko Vitezić učestvovali u osnivanju prvog hrvatskog lista za Istru*, Pula: [s. n.], 1968.;²⁰ *Dopisivanje Dinko Vitezić - Josip Strossmayer (1874-1904)*, 1969.²¹; *Gospodarska osnovica hrvatskoga pokreta Istre: (prvo razdoblje, 40.-80. godine XIX. stoljeća)*, 2000.²²; *Glavne silnice u nacionalno-političkom pitanju Istre: (XIX.-XX. stoljeće)*, 1996.²³; *Hrvatski narodni preporod - ilirski pokret* (koautorstvo)²⁴; *Hrvatski istarski trolist: Laginja, Mandić, Spinčić* (koautorstvo, 1996.)²⁵; *Hrvatski narodni pokret u Istri i na Kvarnerskim otocima od kraja 40-tih do početka 80-tih godina 19. stoljeća: doktorska disertacija*, 1990.; *Inicijative i pripreme za pokretanje prvog hrvatskog lista za Istru u XIX stoljeću*, 1969.²⁶; *Kratki prilog nacrtu sinteze Riječke nadbiskupije/metropolije*,

¹⁹ Om. nasl. - P. o.: Jadranski zbornik; sv. 6. - Riassunto: Dinko Vitezić e il problema della pesca lunga la costa orientale dell'Adriatico nella seconda metà del secolo XIX, 341-369.

²⁰ Om. nasl. - P. o.: Istarski mozaik; 1-2-3, 67-78.

²¹ Om. nasl. - P. o.: Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu; sv. 14. - Tekst na raznim jezicima. - Riassunto: Corrispondenza Dinko Vitezić - J. J. Strossmayer (1874-1904), 173-264.

²² *Starine / Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti*; [glavni i odgovorni urednik Tomislav Raukar]. - knj. 61 (2000); 147-187.

²³ *Nova Istra: časopis za književnost, kulturološke i društvene teme* / [glavni i odgovorni urednik Boris Domagoj Biletić]. - 1 (1996), 3; 141-160.

²⁴ Zagreb: Školska knjiga: Stvarnost, 1988.

²⁵ Rijeka: Izdavački centar, 1996. (Opatija: Grafrade).

²⁶ Om. nasl. - P. o.: Jadranski zbornik; 7, 1966-1969. - Riassunto: Iniziative e preparativi che portano alla pubblicazione del primo giornale croato per l' Istria nel secolo XIX.

2003.²⁷; Mijo Mirković i počeci Hrvatskog narodnog preporoda u Istri i na Kvarnerskim otocima u XIX stoljeću, 1973.²⁸; Mahnić i njegova Staroslavenska akademija 2002. godine (koautorstvo)²⁹; Osnovni problemi razvoja Istre i Kvarnerskih otoka u prvoj polovici 19. stoljeća, 1984.³⁰; Pismo Antuna Karabaića Dinku Viteziću uoči parlamentarnih izbora u Istri 1873. godine³¹; Počeci iredentizma u Istri u 19. stoljeću³²; Prilog povijesti Istarskog sabora (1861-1916)³³; Prilog proučavanju seljačke bune na Grobnišćini 1848. godine³⁴; Prilog povijesti 1848/1849. godine u Istri³⁵; Prilog proučavanju talijanske komponente u Istri 1848./49. godine³⁶; Prilog poznavanju iredentističke djelatnosti Carla Combija 50-tih i 60-tih godina XIX. stoljeća³⁷; Prvi tabor Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka: (Rubeši u Kastavštini 1871.)³⁸; Rijeka od kraja XVIII. stoljeća do 1918. godine: prilog za nacrt povijesne sinteze³⁹; Oko osnivanja „Bratovštine hrvatskih ljudi u Istri“ - prve hrvatske organizacije u pokrajini Istri s Kvarnerskim otocima (Kastav, 1874.)⁴⁰ itd.

Uz Vjekoslava Bratulića, Danila Klena, Dragovana Šepića, Radojice Frana Barbalića i Petra Strčića, **Marko Legović** također je jedan od doajena Instituta i jedan od njegovih voditelja koji se, za razliku od svojih kolega, poglavito bavio gospodarskom i društvenom povijesti Istre 19. i 20. stoljeća, što je za vrijeme kada su ti radovi nastajali bila bitna novost. Njegovi su radovi ubrzo postali obvezna

²⁷ Rijeka / Petar Strčić glavni urednik. - 8 (2003), 1; 21-38.

²⁸ Nasl. nad tekstem. - P. o.: Istarski zbornik; god. 25-26/1972-1973. - Riassunto: Mijo Mirković e inizi del movimento politico croato nell'Istria e nelle isole del Quarnero nel XIX secolo, Zagreb, 1972-1973., 407-438.

²⁹ Krk: Poglavarstvo Grada Krka: Povijesno društvo otoka Krka; Rijeka: Naklada Vitagraf, 2002. (Rijeka: Grafoexpress).

³⁰ Pazinski memorijal: [zbornik Katedre Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin] / [glavni i odgovorni urednik Galiano Labinjan]. - [15] (1990), knj. 21; 21-26.

³¹ Om. nasl. - P. o.: Istarski mozaik; 3-4, 1966., 159-164.

³² Nastava povijesti = Nastava istorije = Pouk zgodovine = Nastava po istoriji: časopis Saveza društava historičara Jugoslavije / [odgovorni urednik Mirjana Gross]. - (1991), 3-4; 141-149.

³³ Arhivski vjesnik = Bulletin d'archives / [glavna i odgovorna urednica = editor-in-chief Melina Lučić]. - 34-35 (1991-1992), 35-36; 53-64.

³⁴ Znanstveni i stručni skup „Grobnišćina: tragovi, znakovi i smjerokazi“, grobnički Kaštel, 1. 10. 1994. - Bibliografija: 9 jed. - Zusammenfassung; 20-27.

³⁵ Vjesnik istarskog arhiva / [glavni i odgovorni urednik Jakov Jelinčić]. - 2/3 (1992/1993), 2/3; 83-91.

³⁶ Istarski zbornik / [glavni i odgovorni urednik Ivica Prlander]. - 51 (1998); 113-128.

³⁷ P. o.: Anali Koprskoga primorja u bližnjih pokrajina = Annali del Litorale capodistriano e delle regioni vicine; 1/91. - Riassunto: 160; 155-160.

³⁸ Rijeka: Izdavački centar Matice hrvatske, 1971.

³⁹ Rijeka / Petar Strčić glavni urednik. - 1 (1994), 1; 49-72.

⁴⁰ Zbornik Kastavštine / [glavni urednik Darinko Munić]. - 7 (1999); 99-120.

literatura istraživačima Istre 19. i 20. stoljeća. Dva su njegova najvažnija rada za 19. stoljeće: *Društveno-ekonomski odnosi u poljoprivredi Pazinštine od druge polovine 19. stoljeća do 1. svjetskog rata: (s osvrtom na razdoblje poslije 2. svjetskog rata)*⁴¹ i *Uzroci zaostajanja poljoprivredne proizvodnje Istre i mogućnosti razvoja: (1880 - 1975.)*⁴².

Nikola Crnković je, pak, 19. stoljeće zahvatio tek usput, proučavajući političku djelatnost Matka Laginje⁴³.

Znanstveni suradnik, etnomuzikolog, dirigent, skladatelj i glazbeni pedagog **Slavko Zlatić** također se svojim radovima pridružio onima koji su pridonijeli boljem poznavanju kulturne povijesti 19. i 20. stoljeća. Izdvojio bih nekoliko radova koji u tom smislu privlače našu pozornost i znatiželju. To je rad o talijanskom, istarskom skladatelju Antoniju Smaregli⁴⁴ i povijesni prilog *Kulturna prošlost Buzetštine*⁴⁵.

Etnolog **Josip Milićević** u svojim se dvjestotinjak članaka i većim radovima, poput knjige *Narodna umjetnost Istre* iz 1988., često doticao razdoblja 19. stoljeća. Posebno bih istaknuo tri rada: *Običaji i vjerovanja uz gospodarske radove u srednjoj Istri*⁴⁶; *Narodni život Hrvata i Slovenaca u Istri: dio V. Pučka vjera, blagdani i štovanje svetaca*⁴⁷ te *Narodna medicina i religija*.⁴⁸

Antun Giron, znanstvenik koji je cijeli svoj radni vijek posvetio istraživanju istarske i kvarnersko-riječko-goranske povijesti prve polovine 20. stoljeća u jednom je trenutku zakoračio i u 19. stoljeća objavivši rad temeljen na arhivskoj građi *Zdravstvena problematika u arhivskome fondu Zemaljskoga sabora Istre*⁴⁹. To je bilo malo, ali ugodno iznenađenje jer su svi dotadašnjih njegovi radovi bili iz političke povijesti.

Miroslav Bertoša, povjesničar, istraživač i znanstvenik, pedagog, promicatelj novih ideja o važnosti i vrijednosti povijesti, bez kojega se ne može zamisliti

⁴¹ Pazinski memorijal: [zbornik Katedre Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin] / [glavni i odgovorni urednik Galiano Labinjan]. - [15] (1990), knj. 21; 81-106.

⁴² Poreč: Institut za poljoprivredu, 1997. (Pazin: Istratisak).

⁴³ Laginja, Austrija i hrvatsko pitanje 1883., Ivan Matetić Ronjgov: zbornik, br. 5 1996/1997, 82-103.

⁴⁴ Istra: časopis za kulturu / glavni i odgovorni urednik Aldo Kliman. - 15 (1977), 5; 59-65.

⁴⁵ Buzetski zbornik / [glavni i odgovorni urednik Božo Jakovljević]. - 2 (1977); 105-111.

⁴⁶ Poseban otisak: "Narodna umjetnost"; br. 4, 1966. - Zusammenfassung: 207; 191-207.

⁴⁷ Istarska Danica ... / glavni i odgovorni urednik Sergije Jelenić. - (1993); 97-102.

⁴⁸ Problemi sjevernog Jadrana / Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci i Područna jedinica u Puli; glavni i odgovorni urednik Miroslav Bertoša. - 8 (2003 [i.e. 2004]); 217-250.

⁴⁹ Acta medico-historica Adriatica: AMHA / [glavni i odgovorni urednik, editor-in-chief Ante Škrobonja]. - (2003), 1; 13-25.

razgovor o promišljanju povijesti društva, mentaliteta, obitelji ili pak kulture 16. i 18. stoljeća, prije svega Istre, Venecije, a onda i Sredozemlja i u koje je znanstvene radove utrošio najveći, rekao bih cijeli svoj radni vijek, u nekoliko važnijih radova dotakao se povijesti 19. stoljeća, pa je tako objavio bitnu studiju o istarskom mikrokozmosu gladne i smrtno 1817. godine: *Glad i „kriza mortaliteta“ godine 1817 – istarski mikrokozmos i evropski kontekst: (obavijest o arhivskim sondiranjima i metodama elaboracije)*⁵⁰; *Jakov Volčić i njegova prepiska s kulturnim radnicima u Hrvatskoj u drugoj polovini XIX stoljeća*⁵¹; *Model „pobijedenih“ ili historiografija kao „ancilla politicae“ između prošlosti i perspektive: (etnički odnosi i kolonizacija u svjetlu historiografsko-publicističkoga razmatranja talijanskog i hrvatskoga kulturnog kruga)*⁵²; *Opskrba u Novigradu u godini gladi, pjegavca i smrti (1817.)*⁵³; *Pisma Carla de Franceschija Šimi Ljubiću*⁵⁴; *Pisma Jakova Volčića Kazimiru Jelušiću: (1876-1888)*⁵⁵; *Povjesničar Pietro Kandler i njegov list „L'Istria“: (uz jednu tršćansku nakladničku inicijativu)*⁵⁶.

Djelatnik i znanstvenik Instituta kojega svakako valja predstaviti kao svojevrsno osvježeno nakon Miroslava Bertoše za povijest 19. stoljeća jest istraživač **Nevo Šetić**, koji je zadužio hrvatsku historiografiju radovima o povijesti francuske uprave na području Istre te Rijeke i zaleđa, odnosno o povijesti austrijske uprave i funkcioniranju općina istarskoga okružja potkraj 40-ih godina 19. stoljeća te radovima koji bitno obogaćuju dosadašnja saznanja o počecima i razvitku Hrvatskoga narodnog preporoda u Istri i nastanku suvremene hrvatske nacije sa svim njenim specifičnostima druge polovice 19. stoljeća s posebnim osvrtima na tadašnji hrvatski tisak. U tom smislu i njegova su istraživanja i rezultati istraživanja temeljni. Šetić je prije svega sustavni istraživač arhivskih fondova, pa većina njegovih radova spada u red prvorazrednih izvornih radova. Šetić u svojim istraživanjima ne inzistira isključivo na političkoj povijesti nego pokušava cjelovitije zahvatiti i razumjeti društvena, kulturna i gospodarska kretanja kako bi ih povezao s procesima 20. stoljeća. I on, poput Strčića, pokušava pronaći i utvrditi povijesne poveznice Istre i

⁵⁰ Zagreb: JAZU, 1989., P. o.: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 445; knj. 28. Društvene znanosti. - Summary: 50-53; 3-53.

⁵¹ [S.l.: s.n., 1971], str. 325-346; 24 cm, P. o.: Historijski zbornik; god. 23-24, 1970. – 1971. - Bibliografske bilješke uz tekst.

⁵² Zagreb: JAZU, Zavod za povijesne i društvene znanosti Rijeka, 1982., 37-81; 24 cm, P. o.: „Problemi sjevernog Jadrana“; sv. 4. - Riassunto: 81.

⁵³ Opskrba u Novigradu u godini gladi, pjegavca i smrti (1817), 41-52.

⁵⁴ P. o.: Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu; sv. 13., 121-136; 24.

⁵⁵ P. o.: Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu; sv. 14., 267-296.

⁵⁶ P. o.: Radovi Instituta za hrvatsku povijest; 1984., vol. 17. - Zusammenfassung. - Bibliografske bilješke uz tekst; 87-100; 24.

Kvarnerskog primorja s ostalim hrvatskim krajevima. Evo nekoliko njegovih najvažnijih djela: *Napoleon u Istri: Istra za francuske uprave 1805-1813.*⁵⁷; *Prilog poznavanju prošlosti Rijeke i njena zaleđa za francuske uprave*⁵⁸; *Prihodi i rashodi općina Istarskog okružja 1846./47. godine*⁵⁹; *O procesu nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri - skica za buduća istraživanja*⁶⁰; *Istra između tradicionalnog i modernog: ili o procesu integracije suvremene hrvatske nacije u Istri*⁶¹; *Iskorištavanje istarskih šuma za francuske uprave: primjer Novigrada i Brtonigle*⁶²; *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama: Naša sloga 1870.-1915.*⁶³; *Značaj beside - riječi kod stjecanja vlasništva u Istri*⁶⁴.

Nakon Šetića predstavio bih još pripadnicu najmlađega naraštaja djelatnika i znanstvenika Zavoda, pred kojom je nedvojbeno lijepa znanstvena karijera – **Maju Polić**, mladu asistenticu koja je već u koautorstvu s akademikom Strčićem napisala knjigu *Spomenica Mješovitoga pjevačkog zbora Hrvatske čitaonice Trsat, Rijeke: Hrvatska čitaonica Trsat*⁶⁵.

Istraživanje 20. stoljeća

Znanstveni i stručni radovi koji pokrivaju povijesna razdoblja 20. stoljeća, posebice prve polovine stoljeća neusporedivo su brojniji, ali ne i nužno sustavniji. Svi do sada navedeni istraživači napisali su barem nekoliko radova koji obrađuju teme iz 20. stoljeća. Nekolicina ih je cijeli svoj radni vijek posvetila povijesti 20. stoljeća. Većinom su to radovi iz političke povijesti, ali možemo naći i radove iz gospodarske, kulturne i društvene povijesti. Prevladavaju radovi s tematikom povijesti Istre i Rijeke u II. svjetskom ratu, a onda i između dva svjetska rata, te radovi o razdoblju pred I. svjetski rat. Razdoblje I. svjetskog rata te razdoblje nakon II. svjetskog rata, posebice od 1945. do 1954., ostalo je, nažalost, neobrađeno,

⁵⁷ Pula: Istarska književna kolonija „Grozđ“, 1989. (Pula: Tiskara „Otokar Keršovani“).

⁵⁸ Grobnički zbornik / glavni i odgovorni urednik Irvin Lukežić. - 2 (1992), 2; 78-99.

⁵⁹ Vjesnik istarskog arhiva / [glavni i odgovorni urednik Jakov Jelinčić]. - 4/5 (1994/1995. [i.e. 1998.]), 4/5; 191-236.

⁶⁰ Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja = journal for general social issues / [glavna i odgovorna urednica, editor-in-chief Maja Štambuk]. - 2 (1993), 6/7; 587-605.

⁶¹ Pazin: Naša Sloga, 1995.

⁶² Bilješke uz tekst. - P.o.: Jadranski zbornik; 15-16, 1992. – 1995. - Zusammenfassung; Riassunto; 79-103.

⁶³ Zagreb: Dom i svijet, 2005.

⁶⁴ Nova Istra: časopis za književnost, kulturološke i društvene teme / [glavni i odgovorni urednik Boris Biletić]. - 1 (1996), 4 (3); 182-184.

⁶⁵ Rijeka: Liber, 2006.

ali kako je do 2012. u tijeku veći znanstveni projekt Zavoda u suradnji s Odsjekom za povijest Filozofskog fakulteta u Rijeci pod radnim naslovom *Istra i Rijeka: Prijelazno razdoblje sjedinjenja s Hrvatskom 1943. – 1954.*, vjerujem da će i taj nedostatak bar djelomično biti ispravljen, ako ne, ono će barem otvoriti put istraživanju toga povijesnog razdoblja mladim naraštajima znanstvenika koji se tek probijaju.

Vjekoslav Bratulić mnogo se više bavio problematikom 20. nego 19. stoljeća. Njegov se znanstveni interes poglavito zadržava na političkoj povijesti Istre prve polovine 20. st., i to s temama o političkim strankama, zatiračkoj politici predfašističke i fašističke Italije te socijalističkom i radničkom pokretu.⁶⁶

Akademik **Petar Strčić**. Iako se više bavio političkom i kulturnom povijesnom problematikom prije svega 19. stoljeća, zamjetan je njegov znanstveni i stručni rad na povijesti 20. stoljeća, jer je mladim generacijama znanstvenika ukazao na pitanja i putove istraživanja. Brojne su njegove recenzije radova, bibliografije, biografije zaslužnih Istrana i prethodna priopćenja iz istarske međuratne i ratne povijesti, poglavito revolucionarnog radničkog, socijalističkog i komunističkog pokreta i NOP-a u Istri. O njegovu je radu objavljeno nekoliko bibliografija, deseti-na većih bibliografskih preglednih radova te stotinjak ocjena i prikaza.⁶⁷ Dakako,

⁶⁶ Razvoj komunističkog pokreta u Istri (1918-1941), Istra-Hrvatsko primorje-Gorski kotar 1919-1979, Rijeka, 1980.; Dokumenti o obrani i istrebljenju hrvatskih škola u Istri pod Italijom, Zagreb; Ilegalne organizacije u Istri i slovenskom primorju i djelovanje Specijalnog tribunala za zaštitu države (1927-1936), Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci, VI-VII/1961-62, Rijeka, 1962., 458-476; Lijeva istarska inteligencija 1918-1945, Riječka revija 2-3/1967, 182-209; Političke stranke u Istri 1918-1923. godine, Labinska republika, Zbornik radova Sjeverojadranskog instituta JAZU, Rijeka, II Rijeka, 1972., 155-190; Razvoj komunističkog pokreta u Istri (1918-1941), Istra-Hrvatsko primorje-Gorski kotar 1919-1979, Rijeka, 1980.; Izbor dokumenata o etničkom sustavu i političkim prilikama u Istri 1918-1945, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, IV/1957, Rijeka, 1957., 229-408; Socijalistički pokret u Julijskoj Veneciji 1918-1941, Istarski mozaik, 3, Pula, 1964., 195-201; Deklaracija zastupnika „Jugoslavenske narodne stranke“ u talijanskom parlamentu: (21. VI. 1921.) Rijeka: Povijesno društvo Rijeka; Pula: Povijesno društvo Istre, 1972. P.o.: Jadranski zbornik; sv. VIII/1972. - Riassunto; Ilegalne organizacije u Istri i slovenskom primorju i djelovanje Specijalnog tribunala za zaštitu države (1927-1936), Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci, VI-VII/1961-62, Rijeka, 1962., 458-476; Politički sporazumi između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS odnosno Jugoslavije nakon Rapalla / Vjekoslav Bratulić, Rijeka; Pula: [Povijesno društvo Hrvatske, Podružnice, 1966. (Rijeka: „Tipograf“), Jadranski zbornik; sv. 6. - Riassunto; 5-70; Socijalistički pokret u Julijskoj Krajini 1918-1941, Istarski mozaik, 3, Pula, 1964., 195-201; Lijeva istarska inteligencija 1918-1945, Riječka revija 2-3/1967, 182-209; 23. septembar 1930. u Puli, Riječka revija, 5-6/1957, Rijeka, 1957., 183-188; Pregled povijesti Istre, Rijeka: „Otokar Keršovani“, 1954. (Rijeka: Narodna štamparija Rijeka); Zapisnici sjednica Hrvatsko-slovenskog kluba zastupnika u Istarskom saboru 1901-1909: (nastavak), Rijeka; Pazin: Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, 1969. (Rijeka: „Tipograf“), P.o.: Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu; sv. 14, 299-384; Istra i Slovensko primorje / [priredili Vinko Antić, Vjekoslav Bratulić i Danilo Klen].

⁶⁷ A. Giron, Bibliografija P. Strčića, Pazinski memorijal, 10, Pazin, 1980., 105-153; Miroslav Bertoša, Bibliografija radova Petra Strčića iz arhivske oblasti, Vjesnik Povijesnog arhiva u Rijeci, 33-44/

ostao je vjeran sebi i gotovo su svi radovi iz političke povijesti, pa makar bila riječ o biografijama znamenitih osoba. Brojni su radovi vezani uz biografije i bibliografije poznatih osoba iz znanosti, posebice povijesnih. Nekoliko je radova vezano i uz povijest Crkve ili gospodarsku povijest. Uredničke uratke akademika Strčića ne bih sada spominjao jer tome ne bi nikad bilo kraja. Tako o Istri, Kvarnerskom primorju, dakako i Rijeci i Gorskom kotaru, ali i o hrvatskoj povijesti općenito, govori u svojim *samostalnim* i *koautorskim* (k) monografskim djelima znanstvenoga i stručnog sadržaja, primjerice: *Otok Krk 1918.: Građa o narodnim vijećima SHS i talijanskoj okupaciji 1918. godine*⁶⁸, *Građa o talijanskoj okupaciji o. Krka (od kraja 1918. do polovine 1919.)*⁶⁹, *Štampana riječ o otporima i borbama: Radnički antiifašistički, komunistički i narodnooslobodilački pokret Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara*⁷⁰, Pazin, Pazin, 1982. (k); *Povijest Rijeke*, Rijeka, 1988. (k); *Pregled hrvatske povijesti*, Split, 1994. (k); *Županija-primorsko-goranska: Povijesni pregled od najstarijih vremena do današnjih dana*, Rijeka, 1996. (k); *Optužnica i presuda članovima i simpatizerima KPJ iz Hrvatskog primorja 1934.; Zapisnici Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje 1943-1945*, Rijeka, 1975.

Dakako, mnogo je više napisao o razdobljima međuraća, rata i poraća baveći se pojedinim problemima i fenomenima u znanstvenim studijama i stručnim člancima objavljenim u domaćoj i stranoj znanstvenoj i stručnoj periodici te zbornicima poput primjerice: *Novinstvo Hrvata u Istri do 1947. godine*⁷¹; *Liburnija u revoluciji: Prilog za nacrt povijesti socijalističke revolucije 1941. godine u riječkom i opatijskom području*⁷²; *Talijanski okupator u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru 1941. godine*⁷³; *Sudski procesi komunistima: riječko područje 1940. godine*⁷⁴; *Talijanski iredentizam i jadransko pitanje*⁷⁵; *Komunistički pokret u riječkom području od 1929. do 1941. godine: Prilog za*

1991-1992, Rijeka, 1992., 197-217; Petar Strčić, *Ljetopis HAZU*, knj. 96, Zagreb, 1993., 721-730; Petar Strčić, *Ljetopis HAZU*, knj. 104, Zagreb, 2001., 530-535; *Ljetopis HAZU*, knj. 105, Zagreb, 2002., 131; *Ljetopis HAZU*, knj. 106, Zagreb, 2003., 135-136; *Ljetopis HAZU*, knj. 108, Zagreb, 2006., 146.

⁶⁸ Posebna izdanja, 1, Historijski arhiv u Pazinu i Rijeci, Rijeka, 1968.

⁶⁹ Posebna izdanja, 3, Historijski arhiv u Pazinu i Rijeci, Rijeka, 1970.

⁷⁰ Prilog bibliografiji. Knjige i brošure, Posebno izdanje, 9, Rijeka, 1980.

⁷¹ Istarski mozaik, 4/1968., Pula, 1968., 210-234.

⁷² Dometi, IV, 11-12, Rijeka, 1971., 70-77.

⁷³ Kamov, II, 15, Rijeka 1971., 6-7.

⁷⁴ Dometi, VII, 9-10, Rijeka, 1973., 32-39 (k).

⁷⁵ Časopis za suvremenu povijest Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu, VII, 1, Zagreb, 1975., Pazinski memorijal, 8, Pazin, 1978., 293-300.

*nacrt povijesti*⁷⁶; *Društveno-politički i ekonomski uvjeti razvoja Rijeke od 1918. do 1924. godine*⁷⁷; *Titova borba za Istru*⁷⁸; *Španjolski borci iz Labinštine*⁷⁹; *Dani prijeloma. Značenje odluka o sjedinjenju Istre s maticom zemljom*⁸⁰; *AVNOJ i odluka o sjedinjenju otuđenih hrvatskih i slovenskih krajeva*⁸¹; *Fašizam u Istri i Rijeci između dva svjetska rata i radovi O. Mandića*⁸²; *Lelio Zustovich i revolucionarni pokret u Istri između dva svjetska rata*⁸³; *Pisma Ante Cilige glavnom uredniku „Nove Evrope“ Milanu Ćurćinu (1936-1940)*⁸⁴; *Odluke o sjedinjenju otuđenih hrvatskih i slovenskih krajeva; Prilog za biografiju Ante Cilige*⁸⁵; *O nekim nacionalno-političkim pitanjima hrvatske Istre u XIX. i XX. stoljeću*⁸⁶; *Rapalski ugovor 1920. godine i klanjsko područje: Uzroci i posljedice, Egzodus Hrvata iz Istre i drugih hrvatskih krajeva između 1918. i 1958. godine kao politička, nacionalna i gospodarska pojava*⁸⁷; *Žandarmerijski istražni spisi iz 1934. o članovima i simpatizerima KPJ u Hrvatskom primorju*⁸⁸; *Dokumenti o bitki za Rijeku 1945. godine*⁸⁹; *L'esodo degli Italiani negli anni '40 e '50*⁹⁰; *Zaobići Ingridstellung: riječko područje u završnici Drugoga svjetskog rata*⁹¹; *Značajke ekonomske krize i položaja radnika u Hrvatskom Primorju 1929-1934. godine*⁹²; *Zapisnici Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje 1943-1945; Talijanski iredentizam i jadransko pitanje*⁹³.

⁷⁶ Dometi, IX, 8-10, Rijeka, 1976., 131-148 (k).

⁷⁷ U: Komunistička partija Rijeke 1921-1924, Rijeka, 1980., 131-138.

⁷⁸ Istra, XVIII, 5, Pula, 1980., 82-113.

⁷⁹ Radnički pokret i NOB općine Labin, Rijeka, 1981., 109-136 (k).

⁸⁰ Istra, XXI, 5, Pula, 1983., 1-14.

⁸¹ Arhivski vjesnik, 26, Zagreb, 1983., 87-98.

⁸² Pazinski memorijal, 13/1984, Pazin, 1984., 115-121.

⁸³ Radnički pokret na Labinštini, Labin – Rijeka, 1981., 343-355.

⁸⁴ Radovi, 20, Zagreb, 1987., 215-268.

⁸⁵ Pazinski memorijal, 18, 1, Pazin, 1989., 33-44; Časopis za suvremenu povijest, XV, 3, Zagreb, 1988., 15-49.

⁸⁶ Pazinski memorijal, 22, Pazin, 1991. (1992.), 37-54; Acta Histriae, 1, Kopar, 1993., 117-130.

⁸⁷ Zbornik Društva za povjesnicu Klana, 6, Klana, 2001., 163-172; Talijanska uprava i egzodus Hrvata 1918.-1943., Zagreb, 2001., 19-60.

⁸⁸ P.o.: Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu; sv. 18, 1973., 161-202.

⁸⁹ Om. nasl. - P. o.: Dometi Matice hrvatske; III, 3-4, Rijeka, 1970., 97-118.

⁹⁰ La Battana: rivista trimestrale di cultura / [caporedattore, glavni i odgovorni urednik Laura Marchig]. - 38 (2001), 142; 9-45.

⁹¹ Antun Giron i Petar Strčić, Rijeka / Petar Strčić glavni urednik. - 2 (1995), 1/2; 7-185.

⁹² Pula; Rijeka: [s.n.], 1975, P. o.: Jadranski zbornik; sv. 9, 1973-1975., 111-137.

⁹³ Časopis za suvremenu povijest Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu, VII, 1, Zagreb, 1975., Pazinski memorijal, 8, Pazin, 1978., 293-300.

Dragovan Šepić⁹⁴ također je napisao dosta radova s tematikom iz političke povijesti 20. stoljeća koji su uglavnom bili vezani uz ove hrvatske krajeve. U tom smislu važni su mu radovi: monografije *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje: 1914-1918*⁹⁵, *Sudbinske dileme stvaranja Jugoslavije*⁹⁶; *Supilo diplomat: [rad Frana Supila u emigraciji 1914-1917. godine]*⁹⁷; *Vlada Ivana Šubašića*⁹⁸; *Istra uoči konferencije mira, talijanska okupacija Istre 1918 i istarski Hrvati*⁹⁹; *Nacionalna borba u Istri i izbori za carevinsko vijeće 1907.*¹⁰⁰; *Politika „narodnog mira“ u Istri 1908-1913.*¹⁰¹; *Politique italienne d'occupation en Dalmatie 1941-1943.*¹⁰²; *Supilo u emigraciji: prvi dio studije o radu Frana Supila u emigraciji*¹⁰³; *Jadransko pitanje 1915-1954*¹⁰⁴; *Odbori narodnog vijeća SHS u Puli i Istri*¹⁰⁵; *Istra u imperijalističkom programu Italije (od Londonskog ugovora 1915)*¹⁰⁶; *Talijanski antifašisti u emigraciji i pitanje Julijske Krajine*¹⁰⁷; *Raspad Austro-Ugarske i Trst*¹⁰⁸; *Transformacije iredentizma*¹⁰⁹; *Talijanski iredentizam na Jadraniu (konstante i transformacije)*¹¹⁰; *Odbori narodnog vijeća SHS u Puli i Istri*¹¹¹; *Nacionalno pitanje u odnosima između jugoslavenskog i talijanskog radničkog pokreta*¹¹².

Danilo Klen doista se rijetko bavio 20. stoljećem i to se uglavnom, uz komentare, svodilo na objavljivanje arhivske građe: *Neki dokumenti o svećenstvu u Istri iz-*

⁹⁴ Izabrana djela Dragovana Šepića, Buzet: Reprezent; Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2004.

⁹⁵ Zagreb: Školska knjiga, 1970.

⁹⁶ Pula: Čakavski sabor: Naučna biblioteka; Opatija: „Otokar Keršovani“; Rovinj: Centro di ricerche storiche; Rijeka: Izdavački centar, 1989. (Rijeka: Tiskara Rijeka).

⁹⁷ Zagreb: Naprijed, 1961.

⁹⁸ Zagreb: Globus, 1983. (Ljubljana: Delo).

⁹⁹ (1961.), Zagreb.

¹⁰⁰ Om. nasl. - P. o.: Zbornik o hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji i Istri, 404-422.

¹⁰¹ Om. nasl. - Na vrhu nasl. str.: Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. - P. o.: Anali Jadranskog instituta; sv. 3. - Summary: The policy of "national peace" in Istria (1908-1913); 69-123.

¹⁰² Om. nasl. - P. o.: Les systemes d'occupation en Yougoslavie 1941-1945, 377-424, Beograd, 1963.

¹⁰³ Om. nasl. - P. o.: Jadranski zbornik. Prilozi za povijest Istre, Rijeke i Hrvatskog primorja; god. 1/1956. - Summary: First part of Supilo's political activities in emigration.

¹⁰⁴ Istra, 1-2/1975, Pula, 1975., 17-36; Jadransko pitanje, 1915-1954, Istra, 3/1975, Pula, 1975., 24-48.

¹⁰⁵ Istra, 1-2/1978, Pula, 1978., 82-90.

¹⁰⁶ Pazinski memorijal, 5, Pazin, 1976., 137-143.

¹⁰⁷ Pazinski memorijal, IX, Pula – Pazin, 1979., 233-239.

¹⁰⁸ Jadranski zbornik, II/1956, Pula, 1956., 160-197.

¹⁰⁹ Istra, 6/1974., Pula, 1974., 9-17.

¹¹⁰ Časopis za suvremenu povijest, 1/1975, Zagreb, 1975., 5-32.

¹¹¹ Istra, 1-2/1978, Pula, 1978., 82-90.

¹¹² Putovi revolucije, 3-4/1964, Zagreb, 1964., 232-248.

među dva sovjetska rata¹¹³; *Saopćenja i izvještaji talijanske obavještajne službe u Istri 1919. godine.*¹¹⁴

Marko Legović uglavnom se bavio gospodarskom poviješću, i to poviješću razvitka poljoprivrede. Napisao je nekoliko vrijednih studija i članaka koji se i danas citiraju: *Stanje u poljoprivredi Istre 1918-1923.*¹¹⁵; *Poljoprivreda Istre između dva rata*¹¹⁶; *Uzroci zaostajanja poljoprivredne proizvodnje Istre i mogućnosti razvoja: (1880-1975.).*¹¹⁷

Ivo Mihovilović, književnik, novinar, esejist, ali i samouki povjesnik, napisao je nekoliko izvrsnih radova koji bi možda više odgovarali znanstvenoj publicistici, ali su i danas nezaobilazna literatura u smislu određivanja važnijih točaka povijesnih istraživanja. Međutim njegovi su radovi iz razumljivih razloga podosta subjektivni.¹¹⁸

Josip Milićević, koliko sam upoznat, o 20. stoljeću piše kroz etnografsku analizu NOR-a u radu: *O doprinosu nekih seoskih zajednica i žena NOR-u Istre.*¹¹⁹

Nikola Crnković bavio se posljedicama egzodusa u Istri u razdoblju 1918. – 1958. te ratnim razdobljem ustanka 1943. i NOP-om u Istri u razdoblju 1941. – 1942.¹²⁰

¹¹³ Zagreb, 1955.

¹¹⁴ Pazinski memorijal, IX, Pazin, 1979., 287-331.

¹¹⁵ Labinska republika. Zbornik radova Sjeverojadranskog instituta JAZU Rijeka, Rijeka, 1972., 208-221.

¹¹⁶ Jadranski zbornik: prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara = contributions for the history of Istria, Rijeka, Croatian littoral and Gorski kotar / glavni urednik = editor in chief Mihael Sobolevski. - 13 (1986/1989); 261-285.

¹¹⁷ Poreč: Institut za poljoprivredu i turizam, 1997. (Pazin: Istratisak).

¹¹⁸ List Istra, glasilo jugoslavenskih emigranata iz Julijske Krajine, od 1929.-1940., Pazinski memorijal, I, Pazin, 1970.; Jadikovka prefekta Cimatorinija, Istra, 8/1975, 46-49.; Talijanska kolonizacija Julijske Krajine, Anali Jadranskog instituta, Jazu, 1/1956, Zagreb, 1956., 117-154.; Italijanska ekspanzionistička politika prema Istri, Rijeci i Dalmaciji (1945.-1953.): dokumenti, Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1954.; O neutnutom suverenitetu Italije nad „Zonom B“ i o privremenom rješenju: povodom napisa Diega de Castra, Istra: časopis za kulturu / glavni i odgovorni urednik Aldo Kliman. - 12 (1974), 3; 5-16; Posljednja avantura Benita Mussolinija, Zagreb: Stvarnost, 1965. (Zagreb: „Vjesnik“); Sem Benelli „osvaja“ Pulu, Istarska Danica... / glavni i odgovorni urednik Sergije Jelenić. - (1998); 122-127; Vatikan i fašizam, Zagreb: Glas rada, 1950. (u Zagrebu: Tipografija); Vatikan od Pia XII do Pavla VI, Beograd: „Sedma sila“, 1963. (Beograd: Beogradski grafički zavod); Proscription du slovene et du croate des ecoles et des eglises sous la domination italienne (1918-1943): Fran Barbalčić et Ive Mihovilović, [Sušak]: Editions de l'institut adriatique, 1945.; Nema više zone B: politički i pravni argumenti protiv presizanja Italije na sjevernu Istru: (1954.-1974. god.); Beograd: Mladost, 1974.; Talijanska kolonizacija Julijske Krajine: (dokumenti), Zagreb, [1956], Om. nasl. . - P. o.: Anali Jadranskog instituta / Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; sv. 1. - Summary: Italian colonization of the province of Julijska Krajina; 117-156.

¹¹⁹ Pazinski memorijal, 16/1988, Pazin, 1988., 241-251.

¹²⁰ Istra, područje genocida i egzodusa 1918.-1958., Dometi, 7/12, 1998., 142-158; Neki pogledi na

Slavko Zlatić objavio je vlastita sjećanja na tajnu organizaciju Borba-TIGR (Pazinski memorijal) 1972. Ta sjećanja imaju veliku vrijednost kao izvori za povijest antifašističkog otpora u Istri. Usto, pisao je o glazbenom životu u prošlosti Pule te o narodnom stvaralaštvu i izvornoj partizanskoj pjesmi u NOB-u.

Ivo Kovačić bavio se poviješću Kastavštine u II. svjetskom ratu i objavio dva rada: *Revolucionarni omladinski pokret kastavštine u toku NOB-a i Kastavština 1941.*

Mijo Mirković, uz Milana Marjanovića, za razvitak Instituta važan je i kao voditelj i kao istraživač gospodarske povijesti. Međutim njegova je knjiga *Puna je Pula* postala sama po sebi povijesni izvor.

Milan Marjanović napisao je brojne vrijedne studije iz političke povijesti istarsko-kvarnersko-dalmatinskoga prostora u razdoblju talijanske vlasti, iako su osjetno politički motivirane i akcentuirane. Marjanović, dakako, nije primarno povjesničar, ali se dosta uspješno okušao i u toj znanosti. Spomenimo samo neke njegove povijesne radove koji i danas imaju vrijednost: *Diplomatska borba za Zadar: [1915-1922]*¹²¹; *Londonski ugovor iz godine 1915.: prilog povijesti borbe za Jadran 1914.-1917.*¹²²; *Akcija za izbacivanje talijanskog okupatora iz naših krajeva 1920.*¹²³

Ferdo Čulinović napisao je brojne povijesne radove iz razdoblja 20. stoljeća, uglavnom s tematikom iz socijalističkog i komunističkog pokreta, antifašističkog pokreta između dva rata, razdoblja antifašističke borbe i borbe za sjedinjenje Istre i Kvarnerskog primorja i Rijeke Hrvatskoj, ali i iz razdoblja I. svjetskog rata. Poznata su njegova djela *1918. na Jadranu*¹²⁴; *Značaj i uloga revolucionarnih pokreta na našem Jadranu za prvoga svjetskog rata*¹²⁵; *Državnopravno značenje odluka o priključenju Istre Hrvatskoj odnosno Jugoslaviji*¹²⁶; *Revolucionarni pokret u Istri 1921.: (Proština-Labinština)*¹²⁷; *Riječka država: od Londonskog pakta i Danuncijade do Rapalla i aneksije Italiji*¹²⁸. Međutim, objavio je i nekoliko studija o povijesti II. svjetskog rata na području Jugoslavije, povijesti ZAVNOH-a i sl.

---

vojni položaj Istre u rujnu 1943, Istarski mozaik 1-3, 1968.; Neki problemi NOP-a u Istri 1941-1943. Časopis za suvremenu povijest, 2-3/1971, 37-52.

¹²¹ Zagreb, 1964.

¹²² Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1960.

¹²³ Riječka revija, 1952., 96-103.

¹²⁴ Zagreb, 1951.

¹²⁵ Riječka revija, 1968., br. 3, 172-188.

¹²⁶ Riječka, 1968.

¹²⁷ Zagreb, 1951.

¹²⁸ Zagreb, Školska knjiga, 1953.

Vinko Antić poglavito se bavio političkom povijesti međuratnoga razdoblja te razdoblja NOB-a. Objavio je i građu za povijest NOB-a 1943. – 1945. te članke o omladinskom i komunističkom pokretu u Istri i Rijeci u borbi za oslobođenje tih krajeva i njihovo sjedinjenje s maticom Hrvatskom.

Radojica Fran Barbalić nastavio je svoja pomorska istraživanja i u razdoblju 20. stoljeća objavivši nekoliko bitnih radova poput: *Obnova brogarskih veza Lošinja i Cresa s Rijekom i Zadrom nakon oslobođenja: (1945-1947)*¹²⁹ i *Zapljena dvaju riječkih parobroda u rusko-japanskom ratu 1905. god.*¹³⁰

Antun Giron, predan i plodan znanstvenik i istraživač 20. stoljeća Istre, Kvarnerskog primorja, Rijeke i Gorskoga kotara, napisao je sam ili u koautorstvu s akademikom Strčićom doista najvažnija i najdetaljnija djela iz političke i vojne povijesti ovoga prostora trudeći se depolitizirati teme kojima se bavio, a bavio se uglavnom razdobljem između dva rata te II. svjetskog rata.¹³¹

¹²⁹ Mali Lošinj: [Centar odgoja i usmjerenog obrazovanja „Veljko Vlahović“: SIZ kulture Cres – Lošinj: Lošinska plovidba], 1980. (Rijeka: „Tipograf“), P. o.: Otočki ljetopis: Pomorstvo Lošinja i Cresa; 1980.

¹³⁰ Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1985., 97-104; 24, P. o.: „Adriatica maritima“; sv. 4 Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Zadru.

¹³¹ Međunarodni položaj Istre od 1941. do 1945. godine, PM, 23-24, Pazin, 1995., 253-260; Izvještaj Zvonka Babića-Žulje o prilikama u Istri krajem listopada 1943. godine, VHARP, XXVI, Pazin – Rijeka, 1983., 159-163; Poglavljenom vojnom uredu, Rijeka, 1993.; Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu. Rijeka, 2004.; Goranke, Istranke, Primorke u NOB: izbor iz glasila AFŽ, Rijeka: Muzej narodne revolucije, 1978. (Rijeka: Tipograf); Grobnišćina između dvaju svjetskih ratova: (od 1918. do 1929. godine), 100-115; Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu, Rijeka: „Adamić“, 2004. (Zagreb: AKD); Laginja kao povjerenik Države SHS za Istru, Znanstveni skup: „Dr. Matko Laginja, hrvatski narodni preporoditelj i ban (1852-1930): u povodu 140. obljetnice rođenja“, Zagreb, Kastav, Klana, Ronjgi, 5. – 7. 11. 1992. - Bibliografske bilješke na kraju teksta. - Riassunto.

Pisma Poglavljenom s Grobnišćine 1942. godine, Bibliografske bilješke uz tekst. - Zusammenfassung, 1994., 28-37; Poglavljenom vojnom uredu: Treći Reich, NDH, Sušak – Rijeka i izvješće dr. Oskara Turine 1943. Rijeka: Povijesno društvo Rijeka, 1993. (Rijeka: Tiskara Rijeka); Rijeka u doba kapitulacije Kraljevine Italije: (prilog nacrtu povijesti Rijeke-Sušaka u rujnu 1943. godine), Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka [glavni i odgovorni urednik Goran Crnković]. - 33/34 (1991/1992); 13-24; Razvoj narodne vlasti na riječkom području od 1941. do 1945. godine, Vjesnik istarskog arhiva / [glavni i odgovorni urednik Jakov Jelinčić]. - 1 (32) (1991), 1(32); 41-51; Riječka bitka, Rijeka: Izdavački centar Rijeka: Muzej narodne revolucije Rijeka: Zavod IC JAZU Rijeka, 1985. (Rijeka: Tipograf); Zaključci referata dr. Vladimira Židovca vladi NDH o Istri i Primorju (1944. god.) / Antun Giron, Petar Strčić, Rijeka: Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, 1994., P. o.: Vjesnik PAR; 1993-1994; 35-36. - Bibliografske bilješke: 121-128. - Summary; Riassunto; 103-130; 24 cm.

Začeci i razvoj narodne vlasti u Kastavštini: narodnooslobodilačka borba Kastavštine u dokumentima NOO-a Kastav / Antun Giron, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1990.; Informacija prof. Nikole Žica čelništvu Nezavisne države Hrvatske o prilikama u Istri nakon sloma Italije, Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka / [glavni i odgovorni urednik Goran Crnković]. - 37 (1995);

Miroslav Bertoša, iako povjesničar i istraživač istarskoga novovjekovlja, vjerojatno se po radnome zadatku prihvatio istraživanja i pisanja pojedinih povijesnih epizoda koje su ostale neistražene ili su nosile previše jak politički naboj. Njegova studija *Proština 1921: Antifašistički pokret seljaka jugoistočne Istre*, Pula, 1972., najbolji je do sada prikaz događaja iz bremenite i po mnogo čemu važne 1921. godine. Isto tako važno je da je cijeli događaj oslobodio dnevnopolitičkog balasta i – ne manje važno – to što je intervjuirao Antu Ciligu, vodeću osobu pokreta koji se nakon II. svjetskog rata nalazio u egzilu, te zabilježio njegova sjećanja. Njegova autobiografska knjiga *Kruh, mašta & mast: prizori i memorabilije o staroj Puli (1947.-1957.)*, Zagreb, Durieux, 2007. (Zagreb, Denona), sama je po sebi pisani izvor za razdoblje poraća. Dakako, Bertoša se još u nekoliko navrata predstavio svojim komentarima i recenzijama djela o povijesti 20. stoljeća.¹³²

Nevio Šetić primarno je bio povjesnik i istraživač razdoblja Napoleona u Istri i Hrvatskoga narodnoga preporoda, ali se nerijetko znanstveno i publicistički nalazio i snalazio i u 20. stoljeću. Zanimljiva su njegova djela koja djelomice ili posve zadiru u povijest 20. stoljeća. Bavio se uglavnom problematikom procesa nacionalne integracije, razvitka nacionalne i etničke svijesti, suprotnostima, kontinuitetima i diskontinuitetima u razvitku hrvatske nacije u Istri.¹³³

Milan Radošević, asistent u Zavodu, opredijelio se za povijest Istre 20. stoljeća, posebice za međuratno razdoblje talijanske vladavine i fašističkog režima, i to za društvenu povijest, napose zdravstvenu problematiku. Osim za socijalnu tematiku, zanima se i za pitanje diskursa istarskih tiskanih medija predfašističkog i fašističkog razdoblja (obrađivao je pitanje odnosa istarskih novina prema D'Annunzijevoj okupaciji Rijeke i problem stradalih u fojbama u rujnu 1943.). U

127-143; Talijanske vlasti o stanovništvu Kvarnerske pokrajine 1940-1942. godine, Vjesnik HA-RIP, sv. 26/1983, Pazin – Rijeka, 1983., 137-153.

¹³² M. Bertoša, Uz novo izdanje prve povijesti fašizma, Istra, 5/1974, Pula, 1974., 82-83.

¹³³ Istarski razgovori ili prilog viziji razvitka modernoga hrvatskoga društva u Istri, Pazin: Tiskara Jež tisak, 1999. (Pazin: Tiskara Jež tisak); Istra između tradicionalnog i modernog ili O procesu integracije suvremene hrvatske nacije u Istri, Pazin: Naša sloga, 1995.; Istra za talijanske uprave: o istarskoj emigraciji i njenom tisku u Zagrebu 1918.-1941., Zagreb: Dom i svijet: Družba Braće hrvatskoga zmaja: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2008.

O hrvatskoj državi i naciji i položaju nacionalnih manjina od godine 1848. do 1998. = Dello stato e della nazione Croata e della posizione delle minoranze nazionalidell'anno 1848 fino al 1998, Dometi: znanstveno-kulturna smotra Matice hrvatske, Ogranka u Rijeci / [glavni urednik Darko Deković]. - 9 (1999), 1/6; str. 49-58; O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama: Naša sloga 1870.-1915., Zagreb: Dom i svijet, 2005.; O procesu nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri – skica za buduća istraživanja, Društvena istraživanja, 6-7/1993, Zagreb, 1993., 587-605.

tom smislu objavio je i nekoliko manjih, ali važnih i interesantnih radova te održao predavanja na znanstvenim skupovima koja nisu ostala neprimijećena.¹³⁴

Maja Polić javila se, pak, s nekoliko manjih radova, recenzija biografija znanstvenika 20. stoljeća te objavljene hrvatske povijesne literature o povijesti Rijeke 1943. – 1945.

Naposljetku, istraživači Instituta/Zavoda JAZU/HAZU, oni nekadašnji i ovi današnji, ostvarivali su i ostvaruju vrijedne znanstvene rezultate na području humanističkih znanosti, posebice na polju povijesti, i obogaćuju naše spoznaje ne samo iz istarske ili primorsko-goranske povijesti nego i iz nacionalne i europske povijesti uopće.

Darko Dukovski

The History of the 19th and 20th Centuries in the Works of the Collaborators of the Academy Institute in Rijeka and Pula

Summary

The author systematically lists and comments on historical, professional and scientific works by the collaborators of the Academy Institute in Rijeka, in which historical events of the 19th and 20th century in the northern Adriatic area are thematically and chronologically studied. He further takes into consideration political and economic circumstances in Yugoslavia and Croatia of that time, and connects them with projects and the historical interpretation offered by scientists. Broadening the field of scientific interest corresponds with the process of widening and strengthening the Institute. Thus, it is possible to chronologically follow thematic units, starting from demographic, social, political and economic research. Following the pacifying of tense relations with Italy, after the war, other historical topics, the aim of which was not political argumentation, were discovered. The author confirms the importance and the worth of the scientific efforts of the collaborators of the Institute within the framework of the overall Croatian historiography. The productivity of the employees of the Adriatic / Northern Adriatic Institute is major and very important from the historiographical aspect. It is an unavoidable source for all those who have either considered or are dealing with scientific studying of the Adriatic / northern Adriatic and western Croatian areas.

Keywords: *Adriatic Institute in Sušak; the Croatian Academy of Sciences and Arts; Institute for Historical and Social Sciences; Rijeka; Pula.*

¹³⁴ 1. „Pregled izvještaja pulskog dnevnika Corriere Istriano (listopad – prosinac 1933.) o stradalima u istarskim fojbama i boksitnim jamama nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943. godine“, *Problemi sjevernog Jadrana* (gl. urednik Miroslav Bertoša), sv. X, 2010.; 2. „Problem tuberkuloze u istarskim novinama 1919.-1940.“, *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. XI., 2011.